

Bucsay Mihály: A protestantizmus története Magyarországon 1521–1945. Gondolat, Bp. 1985. 294 l.

A könyv szerzője láthatólag azok közé tartozik, akik szerint nem siránkozni kell azon, hogy a külföldiek nem ismernek bennünket, hanem tartalmaz, jó összefoglalásokkal be kell mutatni históriánk egy-egy területét. Ezért vállalkozott arra, hogy Peter F. Barton egyháztörténész professzor segítségével kétkötetes monográfiát adjon ki németül a magyarországi protestantizmus történetéről. Mivel a magyar nyelvű kötet ennek rövidített változata, először a külföldieknek szánt szövegről szólnék néhány szót, hogy ezután térhessek rá a magyar nyelvű változat értékelésére.

Mindjárt az elején szeretném leszögezni: informatív, adatokban gazdag, s a hazai protestantizmus iránt érdeklődőknek jó bevezetést nyújtó mű született. Komoly érényének tarthatjuk, hogy — hosszú külföldi szolgálat alapján is — a szerző láthatóan tisztában van azzal, hogy a külföldi olvasók elsősorban mire kíváncsiak, s ezt mindig szem előtt tartva dolgozik. Csak üdvözölni lehet azt is, hogy valóban nem a magyar protestantizmus történetét olvashatjuk, hanem a protestantizmus történetét Magyarországon, tehát figyelembe veszi a reformáció elterjedését többek között a szlovákok és délszlávok, s más itteni etnikum között is. A gazdag illusztrációs anyag is emeli a munka értékét, s külön is szólni kell arról, hogy Ladányi Sándor közreműködésével egészen kitűnő, véleményem szerint a hazai kutatók által is haszonnal böngészendő bibliográfia egészíti ki a munkát.

Egy ilyen hatalmas — a kezdetektől 1978-ig ívelő — összefoglalást az egyes korszakok szakértői természetesen mindig hézagossnak, leegyszerűsítőnek tartanak. Különösen abban az esetben, ha a szerző egyformán törekszik arra, hogy minél több adatot közöljön (a tárgyalt személyiségek rövid életrajzától kezdve egészen a mai egyházi intézmények címéig), ám ugyanakkor az egyes teológiai irányzatok bemutatásáról sem mond le. Ilyen hiányosságok, tévedések (például Pesti Gábor mesekönyvének a protestantizmus hozadékaként való elkönyvelése) természetesen az általam megítélhető XVI–XVII. századi fejezetekben is vannak. Fontosabbnak tartok azonban ezeknél egy szemléleti kérdést. A német kiadás előszavában a szerző úgy fogalmaz, hogy művén bizonyára látszik: egy magyar református írta. Szerintem inkább az a szembetűnő, hogy elsősorban az evangélikus, illetőleg természetesen a református egyház kedves a szívének. Ez sok kérdésben olyan vélemény megformálásához vezet (például a humanizmus szerepének megítélése, a kis-é anakronisztikus Pázmány-kép), amellyel nem tudnék egyetérteni, ám ezt az elfogultságot végeredményben lehet természetesen is tartani. Azt azonban már szóvá tenném, hogy egy protestantizmus-történetben nem szabadna marginálisan kezelni a kisebb felekezetek ügyét. Természetesen történetileg védhető lenne, illetőleg nem lenne előzmény nélküli egy olyan álláspont, hogy valaki ezeket nem tartja a protestantizmus részének (lásd a XVII. század eleji irénikus mozgalmat), ám ha másképpen döntött, akkor nagyobb teret kellett volna biztosítani ezek bemutatásának.

Az unitárius egyháznak például lényegesen nagyobb a művelődéstörténeti jelentősége annál, hogy csak a korai kialakulási szakaszáról olvashassunk részletesebben, s a későbbiekben csupán egy-egy lakonikus megjegyzésben említődjék fel. Bizony a protestantizmusról kialakított kép árnyalt megrajzolásához elengedhetetlenül hozzátartozott volna annak a viszonynak az értékelése, amely az evangélikus és a református, illetőleg az unitárius egyház között történetileg változó módon alakult. De az aránytalanság felemlegetésénél olyasmire is gondolok, hogy a gazdagon megválasztott képanyagban mégis csak szerepeltetni lehetett volna valamit róluk is, vagy ha a két nagy felekezet kulturális hozadéka Adyt is felőlelő érthető büszkeséggel mutatattik be, akkor talán helye lenne ezen a listán az unitárius Bartóknak is. Hasonló megfontolásból tehetnék kritikai észrevételeket az unitarizmus kialakulását peremjelenségeként bemutató fejezethez is, ám csupán annak rendkívül problematikusságára utalok, hogy a szerző szerint az evangéliumot befogadó nép szívós ellenállást tanúsított a János Zsigmond erdélyi fejedelem támogatásával terjesztett antitrinitarizmussal szemben.

A németül megfogalmazott monográfia magyarítása úgy történt, hogy elhagyták a középkori történeti és egyháztörténeti fejleményeket felvezető nagy fejezetet, valamint az 1945 utáni történéseket taglaló részt. Ez utóbbi helyett egy kitekintés szerepel, amely politikai szempontból is pikáns szövegváltozata a német monográfia zárófejezetének. Olcsó s gusztustalan lenne ebből mazsoláznunk, hiszen a modern részek általában is gyorsan elavulnak majd, ámbar nagy hiba lenne ezeket könnyedén „leírni”, hiszen sok izgalmas kérdés (például a Soli Deo Gloria mozgalom) igen érzékeny, sokoldalú és higgadt bemutatásban részesül.

Nagyobb problémának érzem ugyanakkor, hogy nem történt a fordításon túlmutató igazi „magyarítás”. Amennyire logikus, hogy a külföldi olvasó megkapja a monográfiában Melius Juhász Péter vagy Bél Mátyás rövid életrajzát, annyira problematikus, hogy ez a magyar változatban is így maradjon. Ezekhez az adatokhoz ugyanis mi könnyűszerrel hozzájuthatunk, ám sokkal inkább rászorulnánk például arra, hogy a nevüknél valamivel többet tudjunk

meg Johann Arndt-ról, vagy Vitringa professzorról. Egyszerűen célszerű lett volna a magyar változatot is a feltételezett olvasóközönség igényeihez igazítani.

Hogy ki olvassa el a munkát, persze nehéz eldönteni. A kiadó mindenestre szélesebb közönségnek szánhatta, s bizonyára ezért maradtak el a magyar változathoz a jegyzetek. Ez valószínűleg téves döntés volt, hiszen ilyen munkákat zömmel mégis csak olyanok olvasnak, akiket érdekelnének a hivatkozások is. Ilyen megfontolásból helytelennek tartom a — mint említettem — nagyszerű bibliográfia megkurtítását is. Szerencsére megmaradt viszont a névmutató.

A fordítók — Auer Kálmán és Ádámné Révész Gabriella — szépen olvasható szöveget adtak kezünkbe. Egyhelyütt azonban félreviszi őket a német szöveg, s így Ecsedi Báthory Istvánt megajándékozzák a *Beszélgetések Istennel* című nem létező művel.

Balázs Mihály

Pálmai Kálmán: Kerecsényi Dezső. (A múlt magyar tudósai). Akadémiai Kiadó, Bp. 1988. 199 l.

Mindössze 47 évet élt irodalomtörténetírásunk nagy ígérete, a régebbi magyar irodalom jeles tehetségű kutatója, Kerecsényi Dezső (1898–1945), mégis méltán tartja őt számon a tudománytörténet a kiemelkedő tudósok sorában. A protestáns gimnáziumok számára írt tankönyvei (1938–40), szövegkiadásai (régii magyar próza, Tompa Mihály, Czuczor Gergely), Kölcsey-monográfiája (1940), s nem utolsósorban a humanizmus és reformáció magyar irodalmáról szóló tanulmányai magas igényű és sokoldalú tudományos munkásság körvonalait rajzolják ki, s érzékeltetik, hogy e munkásságban még számos lehetőség, sok erő tartalék benne rejtett. A korai halál derekba törte ugyan a tudósi életpályát, de maradandó értékeit nem semmisíthette meg, azokkal számolni kell a késői utódoknak. Teljes mértékben indokolható tehát, hogy a múlt magyar tudósait számbavevő rangos sorozatban egy Kerecsényi-biográfia is helyet kapott, s az is örömdetes, hogy az egykori tanítvány, Pálmai Kál-